

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı: 21, Aralık 2019, s. 289-303

Araştırma Makalesi

Dr. Mustafa Yasin BAŞÇETİN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

mybascetin@ybu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1771-0223

YANYALI SÜLEYMAN EFENDİ'NİN ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'SİNDEN HAREKETLE URFÎ-İ ŞİRÂZÎ'NİN RUHSAL PORTRESİ¹

Özet

Sebk-i Hindî'nin öncülerinden XVI. asır İranlı şair Urfî-i Şirâzî (m. 1555-m. 1591) özellikle Afganistan ve Anadolu sahasında önemli oranda tesir oluşturmuştur. Bu tesirin bir sonucu olarak, Urfî'nin şiirlerine Anadolu sahasında çok sayıda şerh kaleme alındığı görülür. Bu şerhler, Urfî'nin şiirlerinin Anadolu'da ilgi gördüğünü ve okunduğunu göstermektedir.

Şairlerin üslûp özellikleri ve seçtikleri konular, psikolojileriyle ve hayatlarıyla doğrudan ilgilidir. Öte yandan Sebk-i Hindî, şairlerin iç dünyalarına dair her türlü duygu, düşünce ve hususiyetleri farklı ve alışılmadık hayaller çerçevesinde dile getirmelerine olanak sağlayan özel bir üslûptur. Bu yönüyle Urfî'nin iç dünyasındaki iniş-çıkışlarını, hüznünü, öfkesini, küskünlüklerini, coşkusunu, ümitsizliğini, inanç ve inançsızlığını vs. psikolojik yapısı ve değişimlerini şiirlerinde açıkça görmek mümkündür. Şerh metinleri de şairin şiir dünyasının anlaşılması, gizli kalan duygu-düşünce dünyasının aydınlatılması açısından son derece önemli eserlerdir.

Çalışmada, Yanyalı Süleyman Efendi'nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY 9603 numarada bulunan 257 varaklık tek nüshalı yazma eserindeki yorumlamalar temel alınarak beyitlerinden örnekler verilerek suretiyle Urfî'nin şiir üslubu ve aynı zamanda ruh hâli tespit edilmeye çalışılmıştır.

¹ Bu çalışma, künyesi verilen tezden türetilmiştir: "Başçetin, Mustafa Yasin (2019). Yanyalı Süleyman Efendi'nin Şerh-i Dîvân-ı Urfî adlı eseri (İnceleme-transkripsiyonlu metin-şerh sözlüğü). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü."

Anahtar Sözcükler: Dîvân Edebiyatı, İran Edebiyatı, Urffî-i Şirâzî, Psikoloji, Üslûp, Şerh, Sebk-i Hindî, *Şerh-i Dîvân-ı Urffî*.

**SPIRITUAL PORTRAIT OF URFFI-I SHIRAZI WITH REFERENCE TO
COMMENTARY OF YANYALI SULEYMAN EFENDI**

Abstract

As one of the pioneers of Hindi Style XVI. century Iranian poet Urffî-i Shirâzî (c.e. 1555-c.e. 1591) created significant influence especially in Afghanistan and Anatolia literary field. As a result of this influence, many commentaries were written about Urffî's poems in Anatolia field. These commentaries show that the poems of Urffî were read and read in Anatolia.

The stylistic characteristics of poets and the subjects they choose are directly related to their psychology and lives. In addition, Hindi Style is a special style that allows poets to express all kinds of feelings, thoughts and features about their inner worlds within the framework of different and unusual imaginations. In this respect, the ups and downs in Urffî's inner world, sadness, anger, resentment, enthusiasm, hopelessness, faith, disbelief, etc. It is possible to see the psychological structure and changes clearly in his poems. Commentary texts are also very important in terms of understanding the poet's world and enlightening the hidden emotion-thought world.

In this study, it is tried to determine Urffî's poetic style and mood at the same time by giving examples from the couplets of Süleyman Efendi of Yanyalı based on the commentaries in the unique manuscript of the 257 leaflets in Istanbul University Rare Works Library, TY 9603.

Key Words: Diwan Literature, Persian Literature, Urffî-i Shirâzî, Psychology, Literary Style, Commentary, Hindi Style, Commentary of Diwan-ı Urffî.

Giriş

Safevîler devri İran edebiyatında, genel bir gerileme olduğu söylenebilir (Zerrînkûb, h. 1380, X: 570). Safevî şahlarının klâsik şiir anlayışına olan ilgisizliklerine karşılık, Ekber Şâh (ö. 1014/1605), Şâh Cihângîr (ö. 1627), Şâh Cihan (ö. 1666) gibi Hintli hükümdarlar Farsça şiirlere büyük önem veriyor; şâirlere ihsanlarda bulunarak onları teşvik ediyorlardı. Bu durum, İranlı şâirler için Hindistan'ı yavaş yavaş bir cazibe merkezi hâline getirmiştir. Böylece, birçok şâir, bu dönemde İran'ı terk ederek Hindistan'a göç etmiştir (Mutemen, h. 1371: 174; Babacan, 2012: 65). Bu dönemde Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın sarayındaki İranlı şâirlerin sayısının 170'e ulaştığı nakledilir (Dilçin, 1986: 177). Hatta Hindistan'da XIX. asra kadar yazılan Fars edebiyat eserlerinin, aynı dönemde İran'da yazılanlardan daha fazla olduğu nakledilmektedir (Schimmel, 1973: 1). Bu durum, Hindistan'da şiire ve sanata ne kadar büyük bir değer

verildiğini; Hindistanlı sultanların saraylarının şâirler için ilgi çekici bir merkez hâline geldiğini göstermesi ve şairlerin Hindistan'a göç psikolojilerinin anlaşılması açısından son derece önemlidir.²

1. YANYALI SÜLEYMAN EFENDİ (Ö. 1797'DEN SONRA)

Hayatı hakkında tezkirelerde ve diğer biyografik kaynaklarda bilgi bulunmayan Yanyalı Süleyman Efendi hakkında en somut bilgileri şerh metninde görmekteyiz. Yaptığımız araştırma sonucunda kaynaklarda Yanyalı Süleyman Efendi hakkında bir bilgi bulunmamıştır. Öte yandan Metinde şâir kendi hayatı hakkında bazı ipuçları vermiştir. Yanyalı Süleyman Efendi hakkında şerh metninde yer alan en net bilgi dîbâce bölümünde yer almaktadır. "h. 1212(m. 1797) senesinin başlarından hayatının sonuna kadar Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın yıldızlar misali, nimet sofrasında ve irfan ve kerem meclisinde toplanmış olan fazilet ve hüner sahipleri, belâgat ehli ve övülmüş sıfatlı güzel zatlara yakınlık kurarak ve edeplerinin faziletinin izini takip edip ustalık kazandıktan sonra şiir ve düzyazının inceliklerini mümkün olduğu kadar öğrenip bilgilendim." [1b] ifadelerinden anlaşıldığı üzere m. 1797'den itibaren Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın meclisinde bulunduğu ve burada edebî gelişimini sağladığı anlaşılmaktadır. Aşağıda yer alan kısımda "Tatar" kelimesine dair açıklama yapılırken şâirih çocukluğunda beş sene kadar Dağıstan'da bulunduğu ifade etmiştir. "*Tatar*" *İrân ve Dağıstan semtlerine İslâm çocuklarına yigirmi yaşına varınca kızlar gibi zülf şalivürler. Bu fakîrüh dañı vaqt-i sabâvetümde Dâğıstân'da başuma geldi. Belki beş sene zülüflü gezdüm.* [75a] Metinden elde ettiğimiz bilgiye göre Yanyalı'nın hâmisî Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'dır.

Şerh metnine Doğu edebî geleneğine uygun bir biçimde besmele ile Rahman ve Rahim olan Allâh'ın adıyla başlanmıştır. Şerhin başlığı kırmızı kalemle yazılmış "*Hazâ Şerhu Dîvân-ı ŐUrfî Be-Taqrîr-i Süleymân Efendi Yanyalı*" (Bu kitap Yanyalı Süleyman Efendi'nin Anlatımıyla Urfî Dîvânı'nın şerhidir) Farsça başlığı yer almaktadır. Başlıktan sonra dîbâcelerde yer alan nesir üslûbuna uygun bir şekilde kaleme alınmış hamt ve sena ifadeleri yer alır. "Hamt, âlemlerin Rabbi olan Allâh'adır." ifadesi ile ilk olarak Allâh daha sonra ise "Salat ve selam, bütün ümmetlerin ve peygamberlerin efendisinin ve onun ailesinin ve sahabesinin üzerine olsun." ifadeleriyle Hz. Muhammed'in âli ve ashabına dua edilmiştir. [1b] Bu kısa dua girişinden sonra, Yanyalı Süleyman Efendi kendisi için "*Şirazlı Urfî'nin -Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun- inciler saçan kasîdelerinin ve şiirlerinin mütercimi olan bu kusuru çok kulunuz.*" ifadesini kullanmıştır. Bu açıklamadan sonra hâmisî olan Tepedelenli Ali Paşa için kaleme alınmış olan methiye yer almaktadır. Bu manzumede genel olarak şu ifadelerle Ali Paşa methedilmiştir. Yanya'nın ve bütün Arnavut beldelerinin de dahil olduğu şehirlerin ve köylerin yüce şanlı valisi ve kudretli koruyucusu ki vezaret makamı onun zatıyla şeref bulmuştur, gözler onun gibisi daha önce görmedi. Bil ki o akıyla adeta bu devrin Asaf'ıdır. Faziletiyle meydanda at koşturur. Cömertlik sahibi olan Allâh, temiz bir yaratılışla onu fazileti, hüneri, lütfu ve

² Şerh metninde Urfî'nin memduhlarına sunduğu kasideler de şerh edilmiştir. Şâirih, Şâh Ekber'in, Urfî'ye hüner sahibi olduğu için değer verdiğini ifade etmiştir. [19b]

keremiyle yaratmıştır. Cenk aslanı, kılıç ve kalem sahibi, fazilet ve cömertlik ile düşmanlarını avlayan Rüstem'in savaş ilmine sahiptir. Bahar mevsiminde goncaların açılma vaktinde, zat-ı şerîfinde güzel ahlakı, fazileti, cömertliği ve edep her zaman görünür. Allâh onu cihan halkının huzur ve güvenliğine sebep kılmıştır. [1b-2a] Yanyalı Ali Paşa'yı nazmen methettikten sonra nesir olarak "O, vezirlik burcunun güneşi ve saadet yıldızının doğuş yeridir. Din ve devletin koruyucusu, şeriat hükümlerinin icracısı, yeryüzünün halifesinin fermanına bağlı, din düşmanlarının kahredicisi, Hristiyan kalelerinin fatihi" ifadeleriyle onu övmüştür. Tepedelenli Ali Paşa övgüsünden sonra Yanyalı kendisi için "Tepedelenli Ali Paşa Hazretleri'nin kulağı küpeli kölesi ve parayla alınmış bendesi" ifadeleriyle Ali Paşa'nın himayesinde olduğunu dile getirmiştir.

2. URFÎ-İ ŞİRÂZÎ (1555, ŞİRAZ-1591, LAHOR)

"Hint Tarzı" veya "Hint Üslûbu" olarak da bilinen Sebk-i Hindî'nin en önemli temsilcilerinden biri olan, Urfî-i Şîrâzî, 1555'te Şîraz'da doğmuştur (Bigdili, h. 1336: 293; Şafak, h. 1353: 370; Şiblî, h. 1363: 66; Niganî, h. 1365: 59; Ahmed Gülçin: H. 1369: 872; Muîn, h. 1371: 1172; Ensârî, h. 1378: 111; Brown, 1959: 245; Kurtuluş, 2007: 96). Urfî, babası Zeyneddîn Ali Belevî'nin idârî-hukûkî görevlerde bulunmuş olmasından dolayı "Urfî" ve memleketine nispetle de "Şîrâzî" olarak isimlendirilmiştir. Tam künyesi ise Cemâleddin Seyyid Muhammed Hasan Urfî-i Şîrâzî'dir. (Hüccetî, h. 1380: 1760; Ensârî, h. 1378, 111; Duru 2005: 118).

İlk dönem şiirlerinde Muhteşem-i Kâşânî (ö. 996/1588), Vahşî-i Bafkî (ö. 991/1583), Baba Figânî (ö. 925/1519)'nin şiirlerinden etkilenen Urfî, şiire olan kabiliyeti ile dikkatleri üzerine çeker. Henüz on beş yaşlarında iken şiirleriyle şöhret kazanmıştır (Hüccetî, h. 1380: 1760). Daha sonra, Safevî hükümdarları I. Tahmasb ve I. Abbas'ın şiir meclislerine katılmıştır (Kurtuluş, 2007: 96; Brown, 1959: 246). Urfî'nin, Enverî (ö. 585/1189), Hakanî (ö. 1190), Nizâmî (ö. 611/1214) gibi büyük şâirlerin şiirlerini de çok iyi okuduğu ve bu şiirler üzerin inceliklerini kavradığı bilinmektedir. Öte yandan, Urfî'nin yüzüne ve aynı zamanda ruhuna derin izler bırakan çiçek hastalığı, onun hayatına da tesir etmiştir. Çiçek hastalığından dolayı yüzünde izler kalması ve yüzünün çirkinleşmiş olması sebebiyle, insanlar Urfî'den uzaklaşır. Hatta o dönemde şâir meclislerinden biri olan dükkânın sahibi Mir Mahmud isimli şâir, onun yüzü hakkında aşağıdaki beyti kaleme almıştır:

Dîger ne-tevân cemâl-i Seydî-râ dîd

Ez-âbile-i Fireng ey hem-nefesân.³ (Germarudî, h. 1392: 12).

Kazvînî'nin *Meyhâne* tezkiresinde, onunla ilgili "Şahbâz-ı bülend-pervâz-ı gülşen-i nükte-perdâzî Mevlânâ Urfî-i Şîrâzî... İstiarecilikte mümtaz; yeni söz söylemekte ise, eşsizdi." (Kazvînî, 1926: 125) ifadeleri, onun ince hayallerle örülü ve girift üslûbu hakkında ipucu vermektedir. On dört bin beyte yakın kaside ve gazel kaleme alan Urfî, Nizâmî (ö. 611/1214)'nin *Hamse'sine* nazire yazmak istemiş; lâkin, tamamlamaya ömrü yetmemiştir. Nizâmî (ö. 611/1214)'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına nazire olarak yazılan *Macmau'l-Ebkar* ve *Hüsrev ü Şîrîn*'ine

3 Ey arkadaşlar! Çiçek hastalığından dolayı artık Seydî'nin yüzünü göremeyiz.

nazire olan *Ferhâd ü Şîrîn* Urfî'nin diğer eserleridir (Kurtuluş, 2007: 96).

Yeni tabirler, tasvirler, terkipler, hayaller ve mazmunlarla kendine has bir üslûbu olan Urfî'nin gazel, özellikle de kasideleri, en büyük etkiyi Anadolu ve Hindistan coğrafyasında gerçekleştirmiştir. Şiirlerindeki ince hayaller ve yeni mazmunlar yaratmadaki kabiliyeti, onun diğer şâirler tarafından üstat kabul edilmesini sağlamıştır. Urfî'nin şivesi için Hint ve Fars karışımı manasında İndo-Persian veya Farsî-i Hindistanî; edâsı için kalenderâne ve irfânî, üslûbu için ise, Sebk-i Hindî denilebilir. Urfî'nin üslûbu Feyzî-i Hindî (ö. 1595) ve Emir Hüsrev Dihlevî (ö. 1325) ile benzerlik gösterir (Şafak, h. 1353: 370).

Urfî, Safevîler döneminde yönetimin şiire bakış açısı, dinî baskılar, yüzündeki izlerden dolayı psikolojisinin zayıflaması, diğer şâirlerin ona karşı olan menfî tavrı gibi olumsuzluklarla birlikte, Hindistan'daki sultanların şâire ve şiire olan desteği ve iltifatı gibi sebeplerle, 1585 senesinde Hindistan'a gitmek üzere Şiraz'dan ayrılmıştır. (Şiblî, h. 1363: 27) Daha sonra, yolda hırsızlar tarafından soyulup her şeyini yitirmiştir. Bu sıkıntılı durumunu, şu beyitlerde dile getirdiği görülür:

Dûşîne ki bered-i berd ber-dûşem bûd

Zânû çü 'arûs-ı nev der-âgûşem bûd

Pûşîdî ne-dâştem gayr ez-çüşm

Çîzî ki be-zîr-i ser nihem gûşem bûd⁴ (Şiblî, h. 1363: 67).

Her şeye rağmen Urfî Hindistana ulaşmak için yoluna devam eder. Burada meşhur Hintli şâir Feyzî-i Hindî (ö. 1595) ile tanışır (Çaldak, 2000: 10). Daha sonra, Feyzî-i Hindî, (ö. 1595) onu Hakîm Ebû'l-feth Gilânî ile tanıştırır. Bu vesile ile saray çevresinde kendini gösterme imkânı bulan Urfî, sırasıyla, Mirzâ Abdürrahîm Hân-ı Hânân (ö. 1627), Celâlüddîn Muhammed Ekber Şâh (ö. 1014/1605) ve sonra da Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın oğlu Cihangir ismiyle tahta çıkacak olan Şehzâde Selîm (ö. 1627)'in himayelerine girmiştir (Nefisî, h. 1363: 417; Ensârî, h. 1378: 113). Feyzî-i Hindî (ö. 1595), Urfî'ye büyük yardım ve ihsanlarda bulunmuştur. Urfî, Feyzî'nin kendisine olan dostane tavrına rağmen, bazı nüktelerinde, Feyzî'yi rencide ettiği görülür.⁵

Urfî-i Şirâzî'nin vefatı ile ilgili farklı rivayetler nakledilmektedir. Tezkirelerde, 1591 senesinde, Hindistan'ın Lahor şehrinde, henüz otuz altı yaşındayken dizanteri veya ishalden öldüğüne dair rivayetler vardır (Duru, 2003: 119). Öte yandan, bazı kaynaklarda, Feyzî-i Hindî

4 Dün gece soğuktan olan elbisem (elbisem yoktu) omuzumda idi ve (o durumda) dizlerim yeni gelin gibi kucağımdaydı. Gözümden başka kapatacak bir şeyim yoktu ve başımın altına koyacağım şey de kulağımdı.

5 Urfî'nin dilinin sivriliği, etrafındaki insanlara karşı alaycı ve iğneleyici üslubu, XVII. Asır dîvân şâirlerinden Nefî (ö. 1636) ile benzerlik göstermektedir. Zira Urfî de hiciv yazma konusunda pek mahirdir. Hatta dönemindeki şâirleri hicvettiği, bize Urfî'nin Sihâm-ı Kaza'sını anumsatan *Der-hicv-i Suarâ-yı Muasır* isimli bir mesnevîsi de mevcuttur.

(ö. 1595) ve diğer düşmanları tarafından zehirletildiğine dair de rivayetler vardır (Ensârî, h. 1378: 110, 114; Albadauni, 1986: 393; Shafi 1993: 482; Kam, 1998: 102). Bu rivayetler, Urfî'nin hem mizacı hem de düşmanlarına karşı kaleme aldığı hicivleri dolayısıyla çok düşman kazanmış olabileceği düşünüldüğünde ihtimal dahilindedir. Zehirletildiğine dair ise Urfî tarafından topluluk önünde rencide edilen Feyzî-i Hindî'nin bu sebeple onu zehirlettiği düşünülmektedir (Nazif, h. 1335: 10; Cevâhirî 1374: 7; Ensârî, h. 1378: 114). Lâkin kaynaklarda yer alan Feyzî'nin Urfî'ye dostane yaklaştığı ve ona değer verdiği bilgisi göz ardı edilmemelidir. Bütün bu ölüm rivayetlerine rağmen, Urfî'nin muasırı olan tezkirelerin hiçbirinde yukarıda zikredilen aşk ve zehirletilme hikâyesine rastlanmaz. Elimizde olan net gerçek, otuz altı gibi çok genç sayılacak bir yaşta vefat etmiş olmasıdır. Urfî ilk olarak Lahor'a defnedilmiştir. Daha sonra, 1618'de, Sultan İtimadüd Devle'nin veziri Mir Sabir İsfahânî tarafından, şiirlerinde sürekli terennüm ettiği Hz. Ali (ö. 661)'nin türbesinin bulunduğu Necef'e nakledilmiştir (Nefisî, h. 1363: 417; Ensârî, h. 1378: 113; Shafi, 1987: 1031; Browne, 1959: 242; Losensky, 2000: 892; Kurtuluş, 2007: 96). Urfî, Necef ve Hz. Ali (ö. 661)'nin himmetine olan arzu ve iştiyakını farklı beyitlerde terennüm etmiştir.

Şerh metninde Urfî'nin Necef'e gömüldüğüne dair "Beni Hindistan'a, eğer Tatar'a da gömsen kirpiklerimle kazarak mezardan Necef'e kadar giderim." anlamındaki beytine istinaden şârih şu rivayeti nakleder: "Rivayet edilir ki Urfî vefat edince Hint'teki ateşperestler ve Müslümanlar arasında 'bu mevta bizimdir' diye kavga çıkmış. Daha sonra Müslümanlar, bakalım, eğer sünnetli ise bizdendir, değilse sizdendir, diyerek Mecusileri ikna etmişlerdir. Ve bu şekilde Müslüman mezarlığına defnedilmiştir. Bazı kimseler Mecusilerin onu kendi mezarlıklarında defnettiklerini söylerler ise de yalandır. Müslüman mezarlığına defnedilmiştir. Bir zaman sonra Hint'te kemâl ehli bir derviş onun kasidelerini okurken beytin remzini anlamış ve "Eğer Urfî'yi mezarından çıkarıp Allâh'ın Aslanı Hz. Aliyyü'l-Murtazâ'nın kutlu eşğine erıştırmezsem bana bu dervişlik haramdır." diyerek gizlice bir gece kabrinden cesedini ve kemiklerini çıkartıp bir sandığa koyarak Hint ülkesinden Necef sınırına getirmiştir. Bugün Hazret-i Ali'yi ziyarete gidenler, Şah'ın kabrinden yarım saat uzaklıkta bulunan bir yerde O'nu ziyaret ederler. Merhum Urfî orada medfundur ve ziyaretçileri Urfî'yi orada ziyaret edip dua ederler." [79b]

3. ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'DE URFÎ ŞİRÂZÎ'NİN ÜSLÛBU VE PSİKOLOJİSİ

Şerh metninde Urfî'den "'Urfî-i nâm-dâr, 'Urfî-i pejmürde vü perîşân-hâl, 'Urfî-i bî-'âr, 'Urfî-i güm-râh, 'Urfî-i şûrîde-hâl, 'Urfî-i bâlâ-pervâz, 'Urfî-i bî-çâre, 'Urfî-i bî-pervâ, 'Urfî-i câ'ize-talebkâr, 'Urfî-i derdmend, 'Urfî-i dil-sûz, 'Urfî-i dîvâne-meşreb, 'Urfî-i ez'af-ı 'ibâd, 'Urfî-i güm-geşte, 'Urfî-i merhûm, 'Urfî-i mu'ciz-beyân, 'Urfî-i nâ-be-kârun, 'Urfî-i nâ-kam, 'Urfî-i rind-meşreb, 'Urfî-i şeh-levend, 'Urfî-i ser-geşte-hâl, 'Urfî-i sihr-âferîn, 'Urfî-i şikeste-per, 'Urfî-i şöhet-intimâ, 'Urfî-i şûrîde-hâl, 'Urfî-i 'âlî-neseb, 'Urfî-i hulûskâr." ifadeleriyle bahsedilir. Bu ifadeler onun mizacı hakkında bize ipuçları vermektedir.

3.1. İnanç, İtikadı ve Dünya Görüşü

Öte yandan şerh metninde yer yer Urfî'nin dünya görüşü ve hayata bakış açısı hakkında bilgiler verildiği görülmektedir. "Bu el darlığı ve müflislikten şikâyet, zâhirde benden çıkar gibi görünür ama benden değildir. Yani bu zikredilen şikâyetler, hüner ehli olmayan kimselerin ağzından ifade etmek içindir. Çünkü benden dünya ilgileri için âcizlik ve şikâyet olmaz ve bâkî olmayan metalar için konuşup tartışmam mümkün değildir." ifadeleri Urfî'nin müstağniliğini ve dünya nimetlerine karşı ilgisizliğini ifade eder. [35b]

Urfî'nin inancı ve itikadı hakkında çeşitli söylentiler vardır. Hatta bazı şâirlerin onun farklı anlaşılması muhtemel şiirlerini şerh etmek suretiyle itikadına dair açıklamalar yapma gereği hissetmişlerdir. Beyitlerde görüldüğü üzere Urfî'nin Şialık içerisindeki On İki İmam inancına yakın olduğu düşünülebilir. Zira şiirlerinde bu imamları büyük bir saygıyla anmaktadır. Hz. Ali için yazmış olduğu kasideler her ne kadar tek başına onun Şia inancına mensup olduğunu göstermese de bizim için bu konuda önemli bir ipucu teşkil eder. Ayrıca beyitlerinde Necef'e gömülme istemesi de bu fikri destekler. Bunun yanı sıra Urfî'nin destekçilerinden Hint imparatoru Ekber Şâh (ö. 1014/1605) döneminde yaygınlık kazanan daha önce bahsettiğimiz "Din-i İlahî" isimli bir inanç ortaya çıkmıştır. Bu inanca dair bir ipucu beyitlerinde tespit edilmemiştir. Ayrıca Urfî'nin bazı beyitlerindeki görüşleri klâsik din inancı çerçevesinde düşünüldüğünde zamanının çok ilerisindedir. Urfî'nin bu derece aykırı fikir ve düşünceleri beyitlerinde ifade edebilmiş olması son derece şaşırtıcıdır.

Urfî, din hüküm ve adabına aykırı gibi görünen melâmî-kalenderî mizaç ve edâya sahiptir. Öte yandan, şeriat kurallarına teveccühün azlığı, Ekber Şâh (ö. 1014/1605) döneminin siyasî ve sosyal yapısının genel bir özelliğidir. Bu dönemde, hümanist bir İslâm ve din anlayışı hâkimdir. Bunun da şâirlerin şeriata bakış açılarını doğal olarak etkilediği düşünülebilir. Aşağıdaki beyitlerde Urfî'nin "kallâşâne", "kalenderâne" ve "melamî" edâsı bariz olarak görülür:

Mû-be-mûyem rişte-i zünnâr şod ve'z-nâkesî

Der-harâbât-ı mugân-ı bed-nâm-ı İslâmem henûz⁶ (G. 365/8)

Reftem be-büt şikesten ü hengâm-ı bâz-geşt

Hezâr deyr be-dil dârem ez-sanem ma'mûr⁷ (G. 452/2)

Rumûz-ı âteş-i Mûsâ ki Brehmen be-şigâft

Bâ-Brehmen gozâştrem ez-neng-i dîn-i hîş⁸ (G. 238/6)

6 Vücudumun tüm kılları zünnarın teli oldu ve kimsesizlikten dolayı Mecusilerin meyhanesinde adım Müslüman diye kötüye çıkmış.

7 Put kırmaya gittim ve geri dönerken güzel yüzlü puttan dolayı gönlümde binlerce abat kilise ortaya çıkmıştır.

8 Brahman'ın açtığı Musa ateşinin sırlarını, kendi dinimin utancından Brahman'a bıraktım.

Hemân ki ber-der-i Beytü'l-Harâm mîgoftend
Zi-ehl-i dîn be-şenîdem ki hâm mîgoftend⁹ (G. 263/5)

Ten der-libâs-ı 'ismet ü dil der-pelâs-ı küfr
Ez-gâze lâle-gûn şode rûy-ı siyâh -ı mâ¹⁰ (G. 14 /5)

Ekber Şâh (ö. 1605) döneminde “Dîn-i İlâhî” isimli yeni bir hümanist inanç sistemi, doğmuştur. Bu inanç sisteminin düsturu, “terk-i cân”, “terk-i mal” ve “terk-i namus”tur (Girdâferîn, h. 1392: 4). Bu bakış açısıyla, meşrebi melâmiliğe benzemektedir. Bu ortamdan etkilenerek şiirler yazan Urfî'nin bazı şiirlerinden hareketle, mülhidliğine dair iddialarda dahi bulunulmuştur. Her ne kadar Urfî'nin mülhidliği hakkında iddialar olsa da Urfî'nin bazı beyitleri bu iddialara cevap mahiyetindedir:

'Urfî ez-âlûdegî-i gam nîst me-nişîn nâ-ümîd
Ebr-i rahmet dûst dâred dâmen-i âlûde-râ¹¹ (G. 17/7)

Men ki bâ-sanem est âmed ü reft-i nefesem
Ger be-gûyend ki bî-mezheb ü dînem çe şeved¹² (G. 460/5)

Aşağıda yer alan beyit de Urfî'nin meşrebi ve itikadı hakkında ipuçları vermektedir:

Nazar ez-pîşgâh-ı şer' der-kâh-ı hakikat kon
To kej endîşî ân bihter ki sadr ez-âsitân bînî¹³ (K. 44/24)

Şerh metninde, Urfî'nin inancı, itikadı veya içinde bulunduğu psikolojik ruh hâline dair “Ne dinim ne de imanım yerinde kalmış beni kendine doğru çağır belki senin utancından kemerimdeki zünnarı çözüp atarım.” anlamındaki beytinin şerhinde açıklamalar getirilmiştir. Şârihe göre Urfî'nin: “Din ve imandan eser kalmadı.” demesi İslâm'ın beş şartından hiçbirini yerine getirmez hâle gelmiş olmasıdır.

9 Kâbe kapısında ehl-i dîn tarafından söylenen o sözlerin ham (boş) olduğunu duydum.

10 Vücut ismet gömleği ve gönül küfür çulunun içindedir. Bizim kara yüzümüz allıkla lale gibi kırmızı renkli olmuştur.

11 Ey Urfî! Üstübaşı toz toprak olduğun için gam çekip ümitsiz olma, zira rahmet yağmuru eteği kirlenmiş olanları pek sever.

12 Put ile soluk alıp veren benim için mezhepsiz ve dinsiz deseler ne olur?

13 Şeriat huzurundan hakikat sarayına nazar eyle. Sen kötü düşüncelisin. Dergâhı eşikten görmeyen daha iyidir.

Ne dîn be-cây u ne îmân be-sûy-ı hîşem hân

Meger zi-şerm-i to be-güşâyem ez-miyân zünnâr [84a]

Urfî'nin Sünnîliği veya Şialığı hakkında net bir bilgi yoktur. Lâkin Hz. Peygamber'e ve Hz. Ali (ö. 661)'ye medhiyeler yazan Urfî'yi zâhidâne ve zâhirî bir bakış açısıyla mühlidlikle suçlamak doğru bir bakış açısı değildir. Öte yandan, Urfî'nin şiirlerindeki zamanının çok ilerisindeki dünya görüşü ve sorgulayıcı fikirleri, onun sıradan bir Müslüman olmadığını göstermektedir. Bu duruma örnek olabilecek beyitlerinden örnekler şunlardır:

'Âşık hem ez-İslâm harâbest ü hem ez-küfr

Pervâne çerâg-ı Harem ü deyr ne-dâned¹⁴ (G. 284/3)

Ehliyyet-i 'Urfî zi-hemîn yâb ki û-râ

Der-mezheb ü millet be-kesî ceng ne-bûde est¹⁵

Urfî'nin kasidelerinde göze çarpan en önemli özellik, fahriye üslûbudur. Şiirlerinde İranlı büyük kaside şâiri Enverî, Hakanî, Nizâmî ve Sa'dî gibi şâirlere üstünlük iddia eder:

Nâziş-i Sa'dî be-muş-t-i hâk-ı Şîrâz ez-çe bûd

Ger ne-bûd âgeh ki gerded mevlid ü me'vâ-yı men¹⁶ (K. 65/39)

3.3. Kibir, Ümitsizlik ve Acziyet

Urfî'nin en önemli üslûp özelliği fahriyelerinde görülür. Bu yönüyle kendisi fahriye şâiri olarak nitelendirilebilir. Urfî'nin beyitlerinde selefi olan meşhur şâirleri zikretme ve onlardan kendini ve şiirini üstün tutma suretiyle fahriye üslûbunu oluşturduğu görülür.

Aşağıdaki beyitte Enverî'nin ruhunun Urfî'nin huzuruna gelip kendisinin şâirlikle denginin olmadığını haber verdiğinin ifade edilmesi Urfî'deki fahriye üslûbuna örnek teşkil eder. "Enverî" Urfî'den önce yaşamış şâirlerdendir. Urfî, şiir fenninde benimle imtihan olacak ve ölçülecek bir şahıs henüz yoktur. Zira bu haberi huzura Enverî'nin ruhu getirmiştir. Yani şiir fenninde henüz bir akranımın olmadığı haberi, bekâ âleminde olan Enverî'nin ruhundan alınmıştır. Burada kastedilen, Enverî bile bana denk olamazken diğerleri nerede kaldı, demektir.

Henûz der-'ademest ân ki bâ-meneş senced

Revân-ı Enverî âverd in haber be-huzûr [73a]

Her ne kadar bazı dostları tarafından hoş tabiatlı, ince ruhlu bir şahsiyet olduğu

14 Âşık olan kimse hem İslâm'da ve hem küfürde perişandır. Kelebek Kâbe ve kilise lambasını ayırt edemez ki.

15 'Urfî'nin kabiliyetli biri olduğunu din ve ırk konusunda kimse ile kavgası olmadığından anla.

16 Sa'dî'nin Şîraz'ın bir avuç toprağıyla iftihar etmesinin sebebi benim orada doğup, yaşayacağımı bilmesinden başka ne olabilir ki?

(Ensârî, h. 1378: 117) ifade edilse de dayanılmaz kibri ve kimseyle uyuşmaz mizacı yüzünden etrafındakilerce sürekli düşman kazanmış ve padişaha şikâyet edilmiştir. Onun şiirlerinde kasidelerde yer alan geleneksel fahriye bölümü çok üst bir seviyeye ulaşmıştır. Bu düşüncüyü bütün tezkirelerde, Urfî'nin kendine olan aşırı güveni ve beğenisinin ifade edilmiş olması da desteklemektedir. Gerek yaşamış olduğu olumsuzluklar gerekse doğuştan getirdiği bazı hasletlerden dolayı Urfî, gururlu, geçimsiz, haşin, kendini beğenen bir şahsiyettir (Ensârî, h. 1378: 117).

Urfî'nin fahriye bölümlerindeki kendini övme hasletine dair Şiblî-i Numânî (ö. 1914), "Urfî'nin haddinden fazla gururlu oluşu ve kendini çok fazla övmesi inkâr edilecek bir durum değildir." der (Şiblî, h. 1363: 71) Zira Şerh metninde geçen "Bundan sonra 'Urfîvârî fahriyedür." [184a] ifadesi Urfî'nin kendine has bir fahriye üslûbunun olduğunu bize göstermektedir.

Urfî'nin kendini övmedeki aşırıya kaçan bu tavrı, diğer şâirlerin bu durumdan sıkça şikâyet etmelerine sebep olmuştur. Hatta döneminin en mülayim ve sakin şâirlerinden Nazîrî-i Nişâburî, (ö. 1021/1612) onun vefatından sonra, "Bu kibri, herkesi ona düşman etmişti. Hastalandığı zaman ziyaretine gelen dostlarının kalbi bile ona karşı iyi niyetli değildi." demiştir (Şiblî, h. 1363: 71).¹⁷

Öte yandan, her ne kadar Urfî'nin kendine aşırı güvendiği ve övündüğü ifade edilse de şiirlerinde yoğun bir acı ve acziyet duygusu hâkimdir (Girdâferî, h. 1392: 3). Bu duygunun oluşmasının sebepleri arasında Urfî'nin kalenderî ve melâmî meşrebinin yanı sıra küçük yaşta yaşadığı hastalığın ve yaşantısının onun bilinçaltında derin izler bırakması gösterilebilir. Birçok Sebki Hindî şâirinde ortak olarak görülen derin hüznün, yeis ve ümitsizlik Urfî'de de görülür. Urfî'deki acı, hüznün ve elem hissi: Hüsn, aşk, hicab, suhten, zahm, şehadet mey, cezbe, şevk, avaregî, telhî, gam, ye's, hasret gibi kilit kelimelerle ifade edilmiştir. Aşağıda yer alan beyit bu durumunu örneklemektedir:

Çeşmem ne behr-i hîş dem-i nez' ter şevd

*Tersem ki men be-mîrem ü gam der-be-der şevd*¹⁸ (G. 473/1)

Urfî'nin ümitsizliği ve yalnızlığı o kadar ileri seviyededir ki, bazı beyitlerinden intiharı dahi düşündüğü gözlemlenmektedir:

Revem der-gûşeî tenhâ ki rîzem hûn-ı hod 'Urfî

*Me-bâdâ vakt-i morden nâ-şinâsî dest-i men gîred*¹⁹ (G. 264/5)

3.2. İnce Hayaller, Hikemî ve Tasavvufî Söyleyiş

17 Şerh metninde geçen "Kendimi Utarit olarak isimlendirdiğim için, düşmanın yılan gibi hasedinden zehirli gülüşünden salya akıttığını gördüm." anlamındaki beytinde düşmanları ve hasetçileri ile alâkalı ifadesi bu durumu desteklemektedir. [23b].

18 Ölüm vaktinde gözümün ıslanması (ağlamam) kendim için değildir. Ben öldükten sonra kederin avare olacağından korktuğum içindir.

19 Ey Urfî! Ölüm zamanında yabancı bir kimse elimi tutmasın diye kendi kanımı dökmek için kuytu bir köşeye gideyim.

Sebk-i Hindî'nin en önemli özelliklerinden biri de hayvan ve tabiat motifli mübalağalardır. Bu hususiyete Urffî'de de rastlanır. Aşağıda yer alan beyitte geçen “Güneş ışığı ısınmaktan öyle oldu ki alev kendi üzerine gönül dumanından bir çadır yaptı.” ifadesinde görüldüğü üzere Hindistan’da yaz mevsimindeki sıcaklığın çok fazla olması mübalağalı bir hayal çerçevesinde dile getirilmiştir. Şerhte bu hayale dair şu ifadelerle detaylı açıklama yapıldığı görülür: Güneş ışığının parıltısı, fesat ve zarar sanatıyla dünyayı o kadar ifsat etmiştir ki karanlık geceye parlaklık bahşeden azade şule bile onun hararetine müptela olmaya ve zarar verici ışığının parıltısına güç yetiremeyince çaresizce kendi başı üzerinde gönül ve ciğerden çıkan duman ile bir otağ kurdu. Yani güneşin harareti o kadar arttı ki kendi yaratılışından olan ateşin şulesi bile onun sıcaklığına güç yetiremeyip kendi üzerine içinden çıkan dumanla bir çadır kurdu. Şâir, bu kasideyi temmuzda nazmetmiştir. Nitekim şuleyi, temmuz mevsimlerinde güneşe karşı çıkarırsan ateşin şulesi mahvolur ve kendisinden bir duman çıkar. İşte şâir, şuleye bu hâlin güneşin parlaklığından geçtiğini ima eder.

Fürûg-ı mihr be-tefsîdeğî çünân gerdîd

Ki şu'le be-resed hod zed zi-dûd-ı dil hargâh [166b]

Özellikle Sebk-i Hindî şâirlerinde hayvanlara ve doğaya karşı gözlemci bir üslûpla bakıldığı ve çok ince hayaller kurulduğu görülmektedir. Bu üslûbun bazı örneklerinde mübalağaya dayalı olarak geliştiği görülür. Aşağıda yer alan beyitte geçen “Aslan güneşin sıcaklığından öyle çaresiz kalmıştır ki yere sermek için tilki onun derisini sırtından soysa yeridir.” ifadesinde hayvansal temsillerle oluşturulan mübalağalı bir üslûp kullanıldığı görülür. Beyitte, güneşin hararetinin ve parlaklığının çokluğu kan içici aslanı o kadar âciz ve zayıf bırakmıştır ki döşeme için hilekâr tilki, aslanın teninden postunu yüzüp parçalasa uzak bir ihtimal değildir. Yani aslan ki cihanı yakan güneşin sıcaklığından haddi zatında mevcut olan aslan heybetini bir kat daha arttırmak şartlarından iken sıcaklığın şiddetinden o kadar âciz kalmıştır ki tilki döşeme yapmak için aslanın teninden postunu çekip yüzerse şaşılmaz. Hasılı, havanın sıcaklığından dolayı aslanın güçsüzlüğü bir noktaya vardı ki tilki bile ona karşı muzaffer olarak sırtından postunu yüzse bu muhtemeldir, denilmektedir.

Çünîn ki şîr zebûn şod zi-tâb-ı mihr sezed

Ki behr-i nat' keşed pûst ez-bereş rûbâh [167b]

Aşağıda yer alan beyitte geçen “Şahinin verdiği yem ile güvercin yavrusu büyür.” ifadesinde de şahin ve güvercin temsili ile hayvanlarla yapılan tezat ve mübalağaya örnek teşkil etmektedir. Daha detaylı olarak beyitte, zamanenin güler yüzlü ve emniyetli oluşunun şerefının tesiriyle âlemdeki çeşitli yaratılışa sahip canlılar o kadar anlaşma ve arkadaşlık içindedir ki şahin, kendi yiyeceğiyle güvercinin yavrusunu besleyip büyütmektedir. Yani şahin ki güvercinin kadim ve en güçlü düşmanıdır ve güvercinin husumetleri bertaraf olup birbirleri ile çok iyi anlaşmış dost olduklarından bir diğeri kendi azığı ve gıdasıyla diğercinin yavrusunu beslemektedir, denilmiştir.

Zi-ittifâk-ı tabâyi' der-âşiyân-ı vifâk

Şeved be-tu'me-i şâhîn buzurg beççe-i hamâm [214b]

Urfî'nin şiirlerinde dikkat çeken diğer önemli bir özellik ise, hikemî üslûptur. Bu üslûbun bir yansıması olarak da onun şiirlerinde çok sayıda darb-ı mesel göze çarpar:

Yekî est nakd-i hakîmân u hüsn-i nâ-dânân

Her ân çe der-kütüb-i hikmet est der-mesel est²⁰ (G. 68/2)

Sebk-i Hindî şâirleri, farklı ve yeni kelimeler kullanarak yeni bir söyleyiş çerçevesinde, farklı mazmunlar vücûda getirmişlerdir (Şemisa, h. 1376: 298). Yeni hayaller ve söyleyişler türetmede en başarılı Sebk-i Hindî şâirlerinden biri olan Urfî'nin istiareleri, okuyucunun zekasını ve hayal dünyasını sınar. Bir Sebk-i Hindî şâiri olarak Urfî'nin kendine has ince hayallerle örülü teşbihleri vardır. Bu teşbihlerden bazıları şunlardır: Kâbe-i şâdî, arûs-ı ismet, deşne-i zehr, nâka-i merg, şehir-i adem, metâ-ı gam, çeşme-i zehr, şarâb-ı işve, la'l-i âteşnâk, neşter-i müjgân, kûs-ı dânyâî, kasr-ı ten.

Urfî, genel olarak eşyanın tabiatına aykırı hayaller, farklı istiareler ve mazmunlarla, anlaşılması zor bir üslûpla, hikmetli ve irfânî şiirler kaleme almıştır. Şiirlerinde, derin mana ve incelik hâkimdir. Edebî sanatlardan tezat ve mübalağa, en sık kullandığı sanatlardır. Urfî, tezkirelerde genel olarak övgüye mazhar olmuş bir şâir olmasına rağmen, Şemsettin Sâmî, Urfî için, "Şâirler tarafından ilgi görmüş, yeni bir çığır açarak şöhret bulmuş olmasına rağmen, istiareleri çok fazla kullandığından, maksadı teşbihler içinde kaybolur. Her ne kadar sağlam ve anlamlı şiirleri var ise de zevk-i selîm nezdinde şiirleri pek makbul değildir." der (Sami, h. 1306: 3143). Buna karşın, Şemsettin Sâmî'nin fikirleri, Süleyman Nazif tarafından, "Dîvân'ını görmüş olduğundan şüpheliyim. Zira görmüş değil, tercüme olarak bile okumuş olsaydı, zevk-i selîm nezdinde makbul değildir, ifadesinden kaçınırdı." ifadeleriyle eleştirilir (Nazif, h. 1335: 1).

Tasavvuf, hayal ve imajların zenginliği açısından Sebk-i Hindî şâirleri için önemli bir konu alanı oluşturmuştur. Urfî'nin bazı beyitlerinde geçen tasavvufî hayal ve sembollere dair şârih tarafından şerh metninde açıklamalarda bulunulduğu görülür.

Urfî'nin "Nimet bahçenden Urfî'ye nimet verme, onun isteklerini işkembelerini düşünenlerin talepleriyle karıştırma." anlamındaki beytinde Urfî'nin tasavvufî bakış açısı dile getirilmiştir. Şârih beytin şerhinde Urfî'nin diğerleri gibi cennet talebinde olmadığı cemâlullâhı arzuladığını şu ifadelerle dile getirmiştir. Urfî'nin senin zat-ı şerîfinden temennisi Hazret-i Allâh ile hem-saye olmaktır. Yani Allâh'a yakınlıktır. Zira Urfî himmeti yüce kimsedir. İrem Bağ'ını kendisine cehennem eylemez. Yani nimetler içerisine girse himmeti yüce olduğu için orası kendisine cehennem gibi gelir. Temennisi yalnızca Hazret-i Allâh ile hem-saye olmaktır ve maksadı hizmetinde bulunmaktır. Temennim budur ki Urfî'ye nimet bahçelerinden nimetler verme ve zâhire tapanların isteği olan cennet, huri ve şarabı Urfî'nin istekleriyle karıştırma. Yani cennet isteyenlerin maksadı ile Urfî'nin maksadını bir tutma. Zira onların istekleri cennet

20 Bilginlerin nakdi ve cahillerin güzelliği birdir. Hikmet kitaplarında olan her şey atasözlerinde vardır.

ise Urfî'nin maksadı didarını görebilmektir. Beni onlarla bir tutma, demektir. [13a]

Urfî, aşağıdaki beyitte murakabe hâlini ifade etmiştir. Geçen gece yahut dün gece başım göğsüm üzerinde mukarebe edip hayret denizine dalmış iken o anda aklım, bu viran ve harap olmuş vücut iklimine gidip bir kez keder dolu halime nazar kıldı, denilmiştir.

Şeb-i güzeste be-zânû nihâde bûdem serem

Gehî üftâde hıred-râ der-în harâbe-güzâr [75b]

Aşağıda yer alan beyitte "Ben gülde bahçeyi ararım sen ise bahçede gülü. Ben dumanda ateşi görürüm sen ise ateşte dumanı." ifadesiyle kül-cüz ilişkisine atıf yapılmıştır. Tasavvufta parçalardan hareketle bütüne külle yani Allâh'a varılır. Beyitte yer alan temsil de bunu örneklendirir. Zira bir yerde ateşi göremiyor olmamız orada ateş olmadığı anlamına gelmez. Eğer duman varsa ateş de vardır.

Men ez-gül bâğ mîcûyem to gül ez-bâğ mîcûyî

Men âteş ez-duhân bînem to ez-âteş duhân bînî [155a]

Sonuç

İran'ın Şiraz şehrinde doğduktan sonra Hindistan'a göç ederek burada hayatına devam eden Urfî, Sebki Hindî'nin kurucuları arasında gösterilir. İnce ve keskin bir zekâyâ sahip olan Urfî hem döneminde hem de vefatından sonra Hindistan'dan Anadolu'ya kadar çok geniş bir sahada birçok şâiri edebî açıdan etkilemiştir. Urfî, etki oluşturduğu coğrafyalarda tarz-ı tâze (yeni tarz, Sebki Hindî'nin yaratıcısı olarak görülmüştür. Bu yeni üslûbundan dolayı onun için tezkirelerde, nükteperdazlık gülşenin şahbazı yakıştırması yapılmıştır. Hem Sebki Hindî gibi yeni bir üslûbun temellerini atması, hem de 35 yaş gibi çok genç sayılacak bir yaşta vefat etmiş olmasına rağmen, Hindistan'dan Anadolu'ya kadar çok geniş bir coğrafya üzerinde önemli bir etki meydana getirmesi, onun ne kadar büyük bir sanatçı olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Urfî'nin şiir üslûbunun ve şiirini etkileyen iç ve dış saiklerin ortaya konulması son derece önemlidir.

Urfî'nin hem dışsal hem de derûnî faktörlerden dolayı saldırgan ve coşkulu hâli en saf hâliyle mübalağalı üslupla yazmış olduğu ve klasik İranlı şairlere üstünlük iddia ettiği kasidelerinin fahriye bölümlerinde görülmektedir. Öte yandan, her ne kadar Urfî'nin kendine aşırı güvendiği ve övündüğü ifade edilse de şiirlerinde yoğun bir acı, hüznün, bendbinlik ve aciziyet duygusu hâkimdir. Şerh metninde Urfî için kullanılan pejmürde, perîşân-hâl, bî-âr, güm-râh, şûrîde-hâl, bî-çâre, bî-pervâ, derdmend, dil-sûz, dîvâne-meşreb, ez'af-ı 'ibâd, güm-geşte, nâ-kam, rind-meşreb, ser-geşte-hâl, şikeste-per vs. sıfatlar onun mizacı hakkında bizlere ipucu vermektedir.

Urfî'nin her ne kadar kibirli ve özgüvenli söyleyişleri olsa da bazı şiirlerinde oldukça bedbin ve ümitsiz olduğu görülmüştür. Çocukluk döneminde yaşamış olduğu hastalığın bırakmış olduğu tesirin bir yansıması olarak bu ruh hâline büründüğü düşünülebilir. Öte

yandan kasidelerinde yoğun olarak görülen fahriye üslûbu bazı beyitlerinde tasavvufî ve hikemî bir edâya dönüşmektedir.

Urfî'nin şiirlerindeki bazı söylemler onun inançsızlıkla suçlanmasına sebep olmuştur. Hatta bu sebeple onun bazı beyitlerinin şerh edilerek açıklanmaya çalışıldığı ve bu iddialara cevap verildiği görülür. Urfî, görüldüğü üzere bu iddialara yine kendi beyitlerinde cevap vermiştir.

Sebk-i Hindî şairlerinde çok ileri düzeyde görülen girift ve ince hayaller Urfî'de de vardır. Urfî, varlıkları çok iyi gözlemler. Özellikle hayvanlarla yapılan teşbih ve istiarelerinde gözlem gücünü ve ince hayallerini görmek mümkündür.

Sonuç olarak Urfî, özellikle Sebk-i Hindî'de şiirler kaleme almış olan Dîvân şâirlerini üslûp açısından büyük oranda etkilemiştir. Beyitlerinde acı, hüzn ve melankoli ile öne çıkmış ve çok genç yaşlarda vefat etmiş olan Fehîm-i Kadîm ve Şeyh Gâlib'in şiirleriyle Urfî'deki benzerlik, onların yakın ruh dünyalarına sahip olduklarını da bize düşündürmüştür. Öte yandan Nef'î (ö. 1636), Fehîm-i Kadîm (ö. 1648), Nâ'ilî (ö. 1666), Nedîm-i Kadîm (ö. 1670), Neşâtî (ö. 1674) ve Şeyh Gâlib (ö. 1798) gibi önemli şâirler, Urfî'nin isminden bahsederek onu üstat olarak gördüklerini ifade etmiş ve bu üslûpta şiirler kaleme almışlardır. Bu yönüyle aslında Urfî'nin üslûbunu ve şiirlerinde yansıttığı ruh hâllerini anlamak birçok dîvan şâirinin de anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Albadauni, Abdülkadir İbni Mülukşah (1986). *Müntehabatu't-Tevarih*, Delhi.
- Başçetin, Mustafa Yasin (2019). Yanyalı Süleyman Efendi'nin Şerh-i Dîvân-ı Urfî adlı eseri (İnceleme-transkripsiyonlu metin-şerh sözlüğü). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Browne, Edward G. (1959). *A Literary History of Persia I-IV*, Cambridge.
- Cevâhirî, Cengiz Vecdî (h.1374). *Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Urfî-i Şîrâzî*, Tahran, İntişârât-ı Kitâb-hâne-i Senâî.
- Çaldak S., Yoldaş K (Haz.) (2000). *Neşâtî, Şerh-i Müşkilât-i Bazı Ebyât-ı Urfî*, Malatya, Kubbealtı Yayınları.
- Duru, Necip Fâzıl (2003). Şiraz'dan Hindistan'a Urfî'nin Sergüzeşti ve Klâsik Türk Şiirinde Örfî-i Şîrâzî. *Bilig Dergisi*, 25: 117-143.
- Ensârî, M. Veliyyü'l-hak (tsh.) (h.1378). *Urfî-i Şîrâzî, Külliyât-ı Urfî-i Şîrâzî I-III*, Tahran.
- Girdaferin, Muhammed Mehdi (h.1391). Nigahi be-Sebkşinasi-i Gaziyyat-ı Urfî-i Şîrazi ve Tazegihâ-yı An. *Sebkşinasi-i Nazm u Nesr-i Farsi Dergisi*, Bahar, C. 5, 1:13-28.
- Gülçin, Ahmed (h. 1369). *Karvan-ı Hind*, Meşhed, Müessesesi-i Çap u İntişârât-ı Asitan-ı Kuds-i

Rezavî.

Kam, Ömer Ferit (1998). *Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı*, (Haz. Halil Çeltik), Ankara, MEB Yayınları.

Kurtuluş, Rıza (2007). Urfî-i Şîrâzî, *TDVİA*, TDV Yayınları, C. 34: 96-97.

Losensky, P.E (2000). Urfî: *The Encyclopaedia of Islam*, I-XIII, Leiden, X/892.

Lutfuali Han, Azer Bigdili (h.1336). *Ateşgede-i Azer*, c. 1, Tahran, Emir Kebir.

Muîn, Muhammed (h. 1371). *Ferhang-i Fârisi*, 5 C., Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr.

Niganî, Herümel Sedar (h. 1365). *Parsiguyan-i Hind u Sind*, Tahran, İntişarat-ı Bünyad-ı Ferheng-i İrân.

Germârûdî, Seyyid Ali Mevsuy (h.1392). *Bihgozine-i Şî'r-i Urfî-i Şîrâzî*, Tahran, İntişarat-ı Hermes.

Shafi, Muhammed (1993), Urfî: *ÎA*, İstanbul, MEB Yayınları, C.IX, 481- 482.

Süleyman Efendi, Yanyalı. *Şerh-i Dîvân-ı Urfî Be-Takrîr-i Süleyman Efendi Yanyalı*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, No: 9603.

Süleyman Nazif (1918), İrân Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri, *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*, 27-58.

Süleyman Nazîf (h. 1335-1336), Urfî-i Şîrâzî. *Peyâm-ı Edebî*, S. 8, 10-15, 18-19, 21-22.

Şafak, Rızazâde (h. 1353). *Tarih-i Edebiyat-ı İrân*, Tahran.

Şiblî-i Numanî (h.1363). *Şî'rü'l-Acem yâ Târîh-i Şu'arâ ve Edebiyât-ı İrân*, Tahran.